

دكتور لعل زاد

لندن. ۲۱ جون ۲۰۲۰

نخستين ذکر نام قبایل افغان و سرنوشت نامعلوم آنها

=====

(موضوعی برای پژوهش گران مسایل تاریخی کشور)

پيشگفتار

در این مقاله دو موضوع بررسی شده است. یک، دریافت نخستین نام های قبایل افغان در منابع تاریخی و دوم، دریافت علت اصلی از دیاد نفوس، ظهور قبایل جدید و سرازیر شدن آنها از کوههای سلیمان به مناطق همجوار و اشغال زمین های همسایه ها.

+ + +

تعداد زیادی از مورخان و دانشمندان بدین باور اند که نخستین ذکر نام قبایل افغان/پشتون در بابرنامه (۱۵۳۰) صورت گرفته است. این سخن تا اندازه ای واقعیت دارد؛ چون قبایل مختلف افغان که امروز در افغانستان و پاکستان زندگی دارند، نام های تعداد زیادی از آنها برای بار اول در بابرنامه ذکر شده است. اما در مورد اینکه پیش از بابر هم ذکری از نام قبایل افغان در جایی شده باشد، پژوهشی صورت نگرفته است (یا من ندیده ام).

طوری که منابع تاریخی نشان می دهد، واژه «افغانان» بار اول در **حدود العالم (۹۸۲)** ذکر شده که در دهکده کوهستانی «سول» (در حوالی کوههای سلیمان) زندگی داشتند و شاه ننگرهار نیز بیش از ۳۰ زن دارد که از مسلمانان، افغانان و هندوان اند!

البیرونی برای نخستین بار در **هند البیرونی (۱۰۳۰)** از موجودیت «قبایل مختلف افغان» در کوههای مرز غربی هند (کوههای سلیمان) یادآوری می کند (او این کوهها را در اثر دیگرش بنام **التفهیم**، کوههای افغانان می نامد). با آنکه البیرونی افغان ها را مربوط به قبایل هندو یا مشابه آنها (نژاد های وحشی سرکش) گفته است، اما نام قبایل آنها را ذکر نکرده است.

داستان لشکرکشی ملک شمس الدین کرت در سال های ۱۲۵۰ به کوههای سلیمان (یا ولایت «افغانستان»^۱ که مرکز آن مستونگ و ملک های آنها کُرد ها بوده است) و سرکوب افغان ها در تاریخنامه هرات سیفی هروی (۱۳۲۱) با تفصیل آمده است، اما باز هم هیچ ذکری از «نام قبایل مختلف افغان» نشده است.

آثار دیگری مانند تاریخ و صاف آیتی (۱۳۱۰)، مجمع الانساب شبانکاره ای (۱۳۳۳)، تاریخ آل مظفر کتبی (۱۴۲۰)، زبدت التواریخ ابرو (۱۴۲۶)، جغرافیای ابرو (۱۴۳۱)، مطلع سعدین سمرقندی (۱۴۷۱) و حبیب السیر خواندمیر (۱۵۲۳) از موجودیت یک قبیله مغول بنام «اوغان» در کرمان/ایران^۲ در دوره آل مظفر (۱۳۱۸ - ۱۳۹۳) می گوید. از سرنوشت بعدی این قبیله اوغان در پایان سده ۱۴ نیز آگاه نیستیم.

همان گونه که در مقاله «صوبه کابل در زمان مغولان»^۳ وعده کرده بودم، نخستین ذکر نام قبایل مختلف افغان حدود ۴۰۰ سال پس از البیرونی و ۱۳۰ سال پیش از بابر در لشکرکشی های امیر تیمور گورکانی به هند (در اواخر ۱۳۹۸) از طریق کوههای سلیمان صورت گرفته است. گر چه موضوع این لشکرکشی در آثار زیادی بحث شده است، اما تا جایی که من بررسی کردم، نام های شماری از قبایل مختلف افغان بصورت پراکنده در سعادتنامه علی یزدی (۱۴۰۰)، ظفرنامه شامی (۱۴۰۴)، تزوک تیمور (۱۴۰۴)، ظفرنامه علی یزدی (۱۴۲۵)، زبدت التواریخ ابرو (۱۴۲۶)، مطلع سعدین سمرقندی (۱۴۷۱) و روضت الصفا میرخواند (۱۴۹۸) آمده است.

بر بنیاد آثار فوق، داستان از این قرار بوده است که جمعی از رعایا و فقرای ولایت ایریاب از جور و بیداد قبایل اوغان بنام های «وزکزی/اورکزی/اورکونی/اورکویی»^۴ و «کرکس» به امیر تیمور شکایت می کنند که بر سر امیر هزاره آن ها (که تابع امیر تیمور بوده) شبخون آورده، او را کشته، ولایت را تصرف نموده، اموال آنها را تاراج کرده، بر سر راهها نشسته و هیچ کسی را نمی گذارند که از آنجا بگذرد.

امیر تیمور با شنیدن این خبر خشمگین شده و از راه غزنین عازم قلعه ایریاب {آریوب کنونی} می شود. تیمور دستور می دهد که آن قلعه بزرگ را با مسجد جامع و خانه های

آن اعمار کنند. بیش از ۲۰۰ تن از دزدان اوغانی را کشته و زن و فرزند و اموال ایشان را به طایفه مظلومان ولایت ایریاب می بخشید. پس از آن به صوب شنوران رفته، چند هزار سوار به قلعه نغز می فرستد که آن قلعه را نیز تعمیر کنند و تعدادی را به بنو می فرستد. پس از آن، دو قبیله دیگر افغان بنام های «**پرنیانی/پرنیان/پریان/سرمانی/برمانی**»^۴ و «**کلاتیان**» را (که یک قبیله قوی و پرجمعیت بوده) به جرم عدم انقیاد و نفرستان لشکر سرکوب می کند. امیر تیمور در محرم ۸۰۱ (سپتمبر ۱۳۹۸) به قلعه نغز رفته و در هشتم ماه بر لب آب سند می رسد (در ۳ جنوری ۱۳۹۹ وارد دهلی می شود).

امیر تیمور در برگشت از هند روز ۲ رجب (۱۸ مارچ ۱۳۹۹) به کنار آب سند رسیده و بتاريخ ۵ رجب وارد قلعه نغز می شود. در آنجا توقف نموده و نصرت خماری را با ۳۰۰ کس از قشون او، سه اغلان جوجی نژاد و ۴۰۰ خانه کوچ اوزبیک^۵ به محافظت آن قلعه ها می گمارد. سپس از راه کرباش {وادی کرم} روان شده و در ۱۰ رجب {۲۶ مارچ ۱۳۹۹} وارد کابل می شود. در شماری از این آثار آمده است که در سال های ۸۲۰ (۱۴۱۷) در اثر نزاع پسر سیفل قندهاری و ملک محمد... نیروی برای سرکوب لصوص {دزدان} افغان «**خرشوانی**» فرستاده می شود که در گرمسیر و حوالی قندهار تا کنار آب سند قطاع الطریقی نموده، مال مردم و تجار را می ربوند.

به این ترتیب، ما در حوالی ۱۴۰۰ نام های ۴ - ۵ قبیله مختلف افغان را در کوههای سلیمان داریم. اما حدود ۱۰۰ سال پس از آن نام های بیش از ۲۰ قبیله مختلف افغان در بابرنامه (۱۵۳۰) ذکر می شود که در جریان سده ۱۵ از کوههای سلیمان سرازیر شده و به وادی های هلمند، کابل - پشاور و هند رسیده اند (نقشه ۱ دیده شود).

آنچه دلچسب است، نام هیچ یک از این قبایل افغان کوههای سلیمان (در دوره امیر تیمور، حوالی ۱۴۰۰) در فهرست نام های بیش از ۲۰ قبیله افغان در بابرنامه، ۱۵۳۰ (ترکلانی، غلجی، بنگش، خوگیانی، توری، لندر، مهمند، دلزاک، یوسفزی، کورانی، کیوی، سور، عیسی خیل، نیازی، خضرخیل، شیموخیل، محمدزی، عبدالرحمن، یوسف خیل، افریدی، وزیر و لودی) و حدود ۴۰ قبیله افغان در آیین اکبری، ۱۵۹۸ (اولاده سربن: ترین،

بریچ، میانه، خرشین، شرانی، اورمر، کاسی، جمند، خویشگی، کتانی، خلیل، مهمندزی، داودزی، یوسف زی، کلیانی، ترکلانی. اولاده غرغشت: سورالی، جیلیم، ورکزی، افریدی، جکتانی، ختکی، کررانی، باور، منسوب، کاکر، بانی، مسوانی، پنی، تارن. اولاده بتن: غلزی، لودی، نیازی، لوحانی، سور، بنی، سروانی، ککبور) وجود ندارد!

+ + +

پرسش های اساسی: قبایل اولیه افغان در کوههای سلیمان چه شدند؟ چه عواملی باعث شد که تعداد این قبایل در جریان سده ۱۵ از ۴ - ۵ به بیش از ۲۰ افزایش یابد (باوجود سرکوب های شدید توسط غزنویان، آل کرت و امیرتیمور)؟ آیا این ازدیاد نفوس و تکثر قبایل اولیه افغان محصول اسکان تعداد زیاد ناقلین جنگجو (اوزبیک/مغول و ارامنه/تاتار) توسط امیرتیمور و امتزاج/تقابل آنها با قبایل اولیه افغانان جنگجو در کوه های سلیمان نیست (تعداد ناقلین ارامنه/تاتار را هنوز نمی دانیم)؟ آیا این انفجار جمعیت، ظهور قبایل جدید، آمیزش/تخاصم آنها با یکدیگر و عدم گنجایش آنها در کوههای سلیمان علت اصلی سرازیر شدن این قبایل به سرزمین های مجاور و اشغال زمین های همسایه نیست؟

در حالیکه تمام منابع و اسناد تاریخی نشان می دهد که افغان ها از سال های ۹۸۰ (اولین ذکر نام آنها در تاریخ) تا سرکوب آنها توسط امیرتیمور (حوالی ۱۴۰۰) در کوههای سلیمان زندگی داشتند؛ اما عوامل نامعلومی باعث شد که آنها در جریان سده ۱۵ به مناطق همجوار سرازیر شوند، زمین های همسایه ها را اشغال کنند و این پروسه تا زمان بابر (۱۵۳۰) ادامه یابد. لذا، علت ازدیاد سریع نفوس، ظهور قبایل جدید و سرازیر شدن آنها به سرزمین های مجاور باید اسکان ناقلین جنگجو (اوزبیک/مغول و ارامنه/تاتار) توسط امیرتیمور و آمیزش و تخصص آنها با باشندگان اصلی (افغانان جنگجو) در محیط تنگ کوههای سلیمان باشد که تا هنوز کشف/دریافت نشده بود (یا من ندیده ام)!

۱. لعل زاد. منشای کردی بعضی قبایل افغان. ۱۰ جون ۲۰۲۰

<http://goftaman.com/images/pdf-files-part1/lalzarad-10-06-2020.pdf>

۲. لعل زاد. افغان های مغول. ۱۸ می ۲۰۲۰

<http://www.khorasanzameen.net/php/pdf/alalzalad48.pdf>

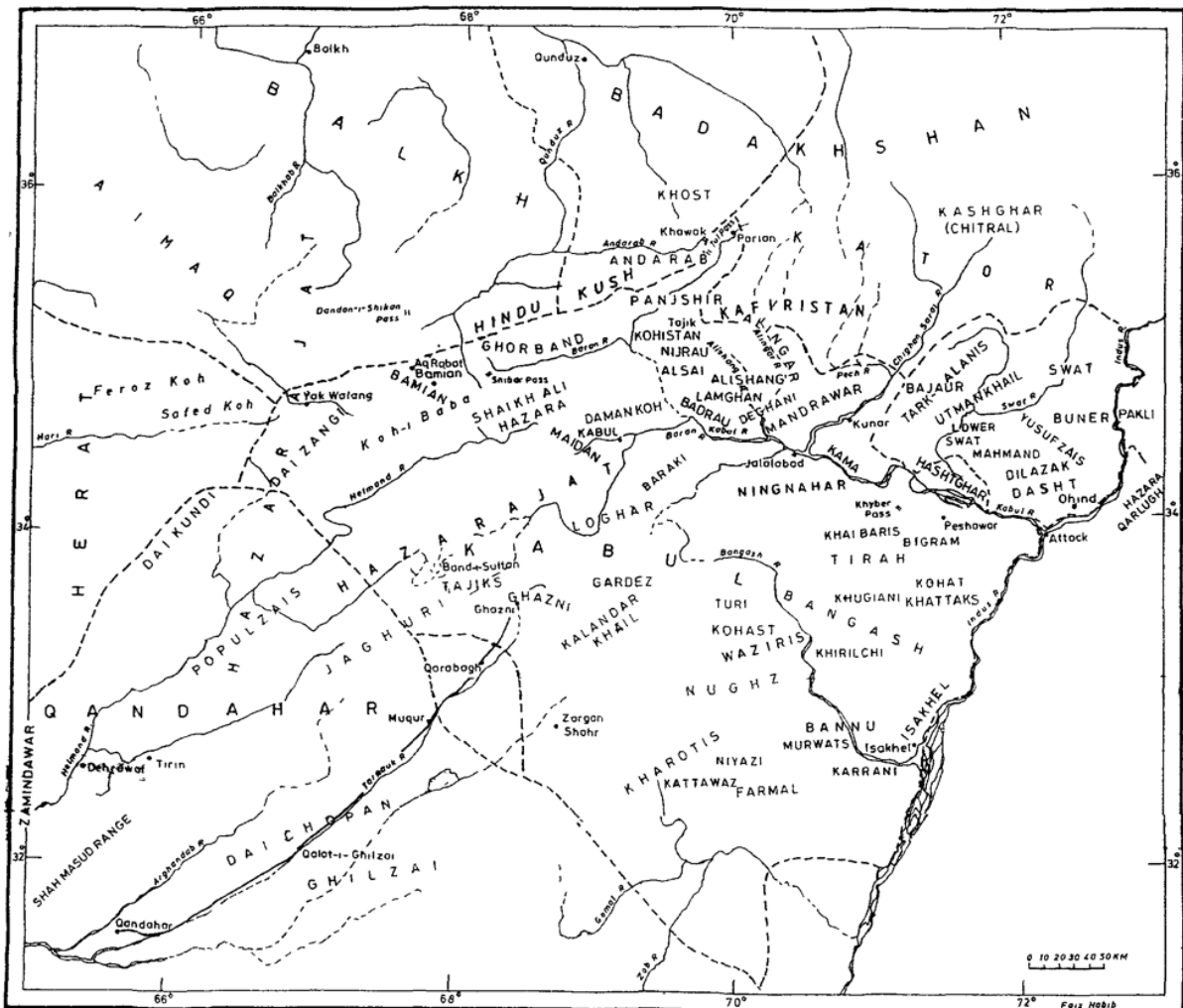
۳. لعل زاد. صوبه کابل در زمان مغولان. ۱۴ جون ۲۰۲۰

<https://jawedan.com/wp-content/uploads/2020/06/Article-bij-Dr-Lalzalad-1.pdf>

۴. در آثار فوق به همین شکل ها نوشته شده اند و من آنها را در یک ردیف آوردم که باید یا شاید یک چیز باشند.

۵. لعل زاد. کارروایی های امیر تیمور گورکانی در کوههای سلیمان. ۳۰ می ۲۰۲۰

<http://www.khorasanzameen.net/php/pdf/alalzalad49.pdf>

نقشه ۱. قبایل صوبه کابل در زمان مغولان^۳ (سال های ۱۶۰۰)